

อุดมการณ์พระโพธิสัตว์: พุทธจริยศาสตร์ฟัอมหาชน

วิทยา ศักยากินันท์¹

บทคัดย่อ

บทความนี้กล่าวถึงลักษณะทางจริยศาสตร์ของอุดมการณ์พระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาหายน เช่น หลักโพธิจิต ปริษญาปารมิตา และบารมี 6 ประการ เป็นต้น กล่าวกันว่า ลักษณะ 2 ประการของอุดมการณ์พระโพธิสัตว์ คือ ความปรารถนาที่จะทำความดีแก่ผู้อื่นเป็นอันดับแรก และการเป็นอุดมการณ์ที่ชวนให้ประชาชนอยากปฏิบัติตามนั้น ทำให้อุดมการณ์พระโพธิสัตว์ มีเอกลักษณ์เฉพาะตนและกลายเป็นพุทธจริยศาสตร์ของมหาชน และแตกต่างจากลักษณะทางจริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนายุคแรก

Abstract

This article deals with an ethical characteristics of the Bodhisattva ideal contained within various Mahayana Buddhist principles like the Will to Enlightenment, Perfection of Wisdom and the Six Perfections. It has been said that two features: first, the inspiration for doing good for others and then following this becoming an ideal appealing to people to imitate are responsible for making the Bodhisattva unique ideal in its own right and having become an ethics of the masses that differs from the ethics of Early Buddhism.

¹ ดร. วิทยา ศักยากินันท์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทนำ

พระพุทธศาสนามีนิกายหลักอยู่ 2 นิกาย คือ “เถรวาท” ได้แก่ นิกายที่ยอมรับมติของพระเถระในสังคายนาครั้งที่ 1 ภายหลังพุทธปรินิพพาน 3 เดือน โดยทั่วไปจะเรียกนิกายนี้ว่า “พระพุทธศาสนายุคแรก” (Early Buddhism)² ส่วนอีกนิกายหนึ่งคือ นิกาย “มหายาน” ที่พัฒนามาจากพระภิกษุกลุ่มหนึ่งที่ไม่ยอมรับมติสังคายนาครั้งที่ 1 โดยทั่วไปจะเรียกนิกายนี้ว่า “พระพุทธศาสนายุคหลัง” (Later Buddhism)³

แม้ว่าจะต่างนิกาย แต่คำสอนหลักของพระพุทธศาสนาทั้ง 2 นิกาย ไม่ว่าจะเป็นอริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท ไตรสิกขา ไตรลักษณ์ และหลักกรรม เป็นต้น ล้วนเป็นคำสอนเดียวกัน แต่การอธิบายของมหายานอาจแตกต่างออกไปในบางแง่มุม ทั้งนี้เพราะความเข้าใจแตกต่างกันและด้วยอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในภายหลัง และที่สำคัญคือ มหายานได้ให้ความสำคัญต่ออุดมการณ์พระโพธิสัตว์

มหายานกับอุดมการณ์พระโพธิสัตว์

คำสอนเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์เป็นคำสอนของพระพุทธศาสนายุคแรก เรื่องราวของพระพุทธเจ้าในอดีตครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ปรากฏในคัมภีร์ชาดกแห่งขุททกนิกาย แต่ละพระชาติที่ทรงบังเกิดก็เพื่อทรงบำเพ็ญบารมีธรรมให้มากขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ซึ่งก็ได้แก่ พระโคตมพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบัน

ขณะที่นิกายเถรวาทเห็นว่า พุทธศาสนิกชนที่ดีคือผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า และไม่ต่อเติมเสริมแต่งสิ่งที่ไม่ได้ทรงสอนไว้ แต่มหายานเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงฉลาดในอุบาย (อุบายเกาศัลยา) ทรงใช้วิธีการหลากหลายเพื่อขนสรวรพัสตร์จากสังสารวัฏ ฉะนั้น จึงมีการปรับปรุงแก้ไขข้อบัญญัติและคำสอนบางประการของพระพุทธเจ้าให้เหมาะกับเวลาและสถานที่ที่เปลี่ยนแปลงไป⁴ ข้อนี้เป็นที่ทราบกันดีของนักประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

สาเหตุที่มหายานเน้นอุดมการณ์พระโพธิสัตว์ก็ด้วยเหตุผลหลายประการคือ

1. มาจากบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้า เพราะก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบัน ทุกภูมิที่เสวยพระชาติ (เกิด) จะทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ซึ่งจะช่วยเหลือสัตว์โลกได้มากกว่า ไม่มีข้อห้ามแต่อย่างใด สำหรับผู้ที่ปรารถนาเช่นนั้นในพระพุทธศาสนา ฉะนั้น ทุกคนจึงตั้งความปรารถนาได้และทำได้ง่ายกว่าการได้บังเกิดเป็นสาวกพระพุทธเจ้า ซึ่งจะสมปรารถนาเมื่อพระพุทธเจ้ามาบังเกิดเท่านั้น ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ยากอย่างยิ่ง

² ปัจจุบันแพร่หลายในศรีลังกา พม่า ไทย ลาว เขมร บังคลาเทศ และอินเดียบางส่วน.

³ ปัจจุบันแพร่หลายในทิเบต จีน ไต้หวัน เกาหลี มองโกเลีย ญี่ปุ่น ภูฏาน เนปาล เวียดนาม และอินเดียบางส่วน.

⁴ แต่มหายานถือว่า ตนเป็นผู้สืบทอดคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า

2. มาจากกุศลจิตอันแรงกล้าของบรรดาพระธรรมทูตที่ต้องการให้พระพุทธศาสนาเข้าถึงจิตใจของคนต่างถิ่นในบริบทของสังคมที่แตกต่างออกไป จึงนำเสนอสิ่งที่เห็นว่าประชาชนจะยอมรับได้ง่าย ขณะที่ยังคงหลักการจริง ๆ ของพระพุทธศาสนาเอาไว้

3. มาจากอิทธิพลของศาสนาฮินดูนิกายภาควัต ในคริสต์ศตวรรษที่ 2 ที่เน้นการอวดารและความภักดีต่อพระวิษณุ ซึ่งส่งผลทางจิตวิทยาอย่างทรงพลังยิ่งต่อคนระดับล่างมากกว่าการเน้นปัญญา และความหลุดพ้นส่วนตัวของพระพุทธศาสนายุคแรก อุดมการณ์พระโพธิสัตว์จึงเหมาะสมต่อคนระดับล่าง และสามารถแข่งขันกับศาสนาฮินดูนิกายภาควัตได้เป็นอย่างดี

ทายัล ได้กล่าวถึงความจำเป็นในการปรับตัวของพระพุทธศาสนาตอนต้นคริสต์ศตวรรษไว้ดังนี้

ชาวพุทธผู้ให้กำเนิดพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ได้ช่วยต่อลมหายใจให้พระพุทธศาสนาในสภาพเรือแตกกลางทะเลเอาไว้ได้ ด้วยการเผยแพร่คำสอนมหายานซึ่งเน้นอุดมการณ์พระโพธิสัตว์ที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความกรุณาเคียงข้างไปกับการบูชาเทพเจ้า และคำสอนเรื่องการอวดารของศาสนาฮินดู (Dayal, 1932 : 38)

ปรัชญาปารมิตา: อภิปรัชญาของมหายาน

หากจะกล่าวว่าจริยศาสตร์ มีรากฐานจากอภิปรัชญาแล้ว พุทธจริยศาสตร์ของมหายานไม่ว่าจะเป็นอุดมการณ์พระโพธิสัตว์ หลักโพธิจิต และหลักมหากุณา เป็นต้น ล้วนมีรากฐานจากปรัชญาปารมิตาสูตร⁵ มหายานถือว่า พระสูตรนี้สำคัญและศักดิ์สิทธิ์มาก พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่มหายานโดยเฉพาะ ท่ามกลางชุมนุมของเหล่าพระโพธิสัตว์ที่ภูเขาคิชฌกูฏ เมืองราชคฤห์ สารสำคัญของพระสูตรกล่าวถึงความศรัทธาของเบญจขันธ์ คำว่า “ศรัทธา” ไม่ได้หมายถึงความขาดสูญซึ่งเป็น อุจเจททิฏฐิ⁶ แต่หมายเอาการไม่มีตัวตนของเบญจขันธ์ซึ่งเป็นสิ่งปรุงแต่ง แต่ที่เราเข้าใจว่ามีตัวตน เป็นเพราะอวิชชาของเราเอง กล่าวโดยสรุป ปรัชญาปารมิตาสูตรก็คือ การอธิบายอนัตตา และปฏิจจนุปบาทในอีกแนวหนึ่งนั่นเอง

สาระสำคัญทางจริยธรรมของปรัชญาปารมิตาก็คือ ในสภาพศุนยตา จะไม่มีความเห็นแก่ตัวหลงเหลืออยู่ เป็นความเต็มบริบูรณ์ด้วยปัญญา (ปรัชญาปารมิตา) ซึ่งเป็นการบรรลุทางจิตก่อนการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในภาวะเช่นนี้ ความแตกต่างระหว่างตนเองกับผู้อื่นไม่มีหลงเหลืออีกต่อไป จะมีก็แต่ความเมตตาสงสารในสัตว์ทั้งหลาย เพราะมีความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง (ตถตา) ว่าอยู่ในสภาพศุนยตา ไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขาใด ๆ อีก ดังที่ ใจชิ สุรปไว้ดังนี้

⁵ สันนิษฐานว่า แต่งขึ้นโดยนาคราชุน ในคริสต์ศตวรรษที่ 2.

⁶ ความเห็นว่ามื้อตตาและโลกซึ่งจักพินาศขาดสูญหมดไป

ดังนั้น ไม่เป็นที่สงสัยเลยว่า ตรรกะแห่งคำสอนเรื่องปรัชญาปารมิตา นี้ได้นำไปสู่ความกรุณาและมูทิตาในสัตว์ทั้งหลาย เมื่อสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขาหลงเหลืออยู่ เมื่อสัตว์ทั้งหลายต่างมีพุทธภาวะ และเมื่อสัตว์ทั้งหลายต่างรักสุข เกลียดทุกข์ ต้องการอิสรภาพและความสงบสุข สัตว์ทั้งหลายจึงต้องสร้างความรักแบบพระโพธิสัตว์ให้มีในตน จะมีเหตุผลใดอีก ที่จะมีตัวตนที่เห็นแก่ตัวหลงเหลืออยู่ ความสมบูรณ์ทางจริยธรรมจะบังเกิดขึ้นได้ ก็โดยอาศัยหลักปรัชญาปารมิตานี้ (Joshi, 1987 : 96)

จากคำอธิบายปรัชญาปารมิตาดังกล่าว จะพบจุดหัวเลี้ยวหัวต่ออันเป็นที่มาของข้อแตกต่าง ระหว่างเถรวาทกับมหายานคือ หลังจากรู้จักความเป็นจริงของเบญจขันธ์แล้ว เถรวาทจะมุ่งไปที่ การทำลายอหังการและมมังการ (ความรู้สึกว่าเป็นเรา และของเรา) ในตนเองเพื่อบรรลุเป็นพระอรหันต์ จากนั้นจึงคิดช่วยเหลือผู้อื่นตามความสามารถของตน แต่มหายานกลับมองไปที่ความเป็นหนึ่งเดียวกัน (ภาวะที่เหมือนกัน) ระหว่างตนกับผู้อื่นและ (ในฐานะของผู้เข้าใจความจริง) คิดช่วยเหลือผู้อื่นในทันที นี่คือข้อแตกต่างระหว่างการมุ่งเพื่อความหลุดพ้นส่วนตนของเถรวาทและความหลุดพ้นของมหาชนหรือ การเป็นพระโพธิสัตว์ในทัศนะของมหายาน

พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ในมหายาน

เพื่อความเข้าใจพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ของมหายานได้ดี จะขออธิบายเปรียบเทียบกับ ทัศนะของเถรวาท ดังนี้

1. แม้ว่าพระนิพพานจะเป็นอุดมการณ์สูงสุดของพระพุทธศาสนาทุกนิกาย แต่ก่อนจะถึง นิพพาน มหายานได้เพิ่มอุดมการณ์อีกแบบหนึ่งเข้ามาคือ อุดมการณ์พระโพธิสัตว์ แนวคิดเกี่ยวกับ พระโพธิสัตว์ของมหายานที่แตกต่างจากรายละเอียดตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เริ่มปรากฏอย่าง ชัดเจนมากขึ้นจากนิกายมหาสังฆิกะ ที่ไม่เห็นด้วยกับมติสังคายนาครั้งที่ 2 ของพระมหาเถระฝ่ายเถรวาท มหายานได้นำมาพัฒนาต่อ พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ที่มีฐานะเป็นมนุษย์ได้เปลี่ยนไปเป็นเทพ ที่ควรแก่การสวดมนต์ขอพรเพื่อปลดปล่อยทุกข์โศกในชีวิต เถรวาทและมหายานยุคแรก มีความเห็น สอดคล้องกันว่า พระพุทธเจ้าทรงมี 2 พระกาย คือ **รูปกาย** (ภายหลังเรียกว่านิรมานกาย) หรือกาย เนื้อในรูปเบญจขันธ์ที่เติบโต หลุดโรคม และดับขันธไปตามกาลเวลา และ**ธรรมกาย** หมายถึงพระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นกฎธรรมชาติ ต่อมาภายหลังมหายาน นิกายวิชญาณวาทิน กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงมี 3 พระกาย โดยเพิ่มพระกายที่ 3 คือ **สัมโภคกาย** หรือกายทิพย์เข้ามา พระกายที่ 3 นี้อยู่ระหว่าง รูปกาย และธรรมกาย และเป็นการปูทางไปสู่แนวคิดเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ของมหายาน

2. เถรวาทถือว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นมนุษย์ การตรัสรู้ของพระองค์มาจากความเพียรพยายามของมนุษย์คนหนึ่ง อาศัยพระมหากรุณาคุณจึงได้ทรงนำธรรมที่ทรงตรัสรู้มาสั่งสอนเวไนยสัตว์ ส่วนมหายานเห็นว่าพระพุทธเจ้าพระองค์จริงคือ พระอาทิพุทธ เป็นภาวะนิรันดร์ ไม่เคยประสูติ สติในสรวงสวรรค์ชั้นอนิรุทธนา ทรงมีอยู่ และดำรงอยู่ด้วยพระองค์เอง พระโคตมพุทธเจ้าที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ เป็นการสำแดงออกมาเป็นรูปกายของพระพุทธเจ้าพระองค์จริง สัทธรรมปุณฑริกสูตรได้กล่าวว่า การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามีนับจำนวนครั้งไม่ได้ พระชนม์ชีพของพระองค์ไม่อาจกำหนดได้ ทรงถือกำเนิดด้วยพระองค์เอง และประทับที่ภูเขาคิชฌกูฏ (สัทธรรมปุณฑริกสูตร, 2537: 249) ส่วนเถรวาทเชื่อแต่เพียงว่ามีพระพุทธเจ้ามาตรัสในโลกแล้วมากกว่าหนึ่งพระองค์ แต่มหายานเชื่อว่ามีพระพุทธเจ้าจำนวนนับไม่ถ้วน มากกว่าเม็ดทรายในมหาสมุทรเสียอีก หากมองอย่างพิเคราะห์แล้ว พระพุทธเจ้าของมหายานละม้ายคล้ายคลึงกับพระวิษณุในศาสนาฮินดูและคำสอนเกี่ยวกับการอวตารของพระองค์ในภควัตติดา พระพุทธเจ้าในฐานะบุคคลในประวัติศาสตร์จึงได้กลายเป็นจอมเทพ (เทวาธิเทพ) ผู้คอยช่วยเหลือสัตว์โลกในพระพุทธศาสนา มหายาน การอ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากพระองค์เป็นที่นิยมของศาสนิกมากกว่าการใช้เหตุผลและการใช้ความเพียรพยายามเพื่อหาทางออกจากปัญหาให้กับตนเอง

3. ในเถรวาท พระโพธิสัตว์ หมายถึงผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต แต่ในมหายานได้พัฒนาไปอีกแบบหนึ่ง กล่าวคือ ศาสนิกทุกคนควรตั้งโพธิจิต เพื่อเป็นพระโพธิสัตว์ อุดมคติพระโพธิสัตว์ในฐานะระบบจริยธรรม ที่เป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิต ซึ่งปัจเจกชนสามารถดับทุกข์ได้ด้วยความสามารถของตนเอง ถูกแทนที่ด้วยระบบจริยธรรมที่ต้องพึ่งพิงสิ่งภายนอกช่วยเหลือให้พ้นทุกข์แทน นอกจากนั้น มหายานยังเห็นต่อไปอีกว่า พระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีแก่กล้าสมควรที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้แล้ว อาจจะไมยอมตรัสรู้และยินดีเป็นพระโพธิสัตว์เพื่อช่วยชนสรรพสัตว์จากกองทุกข์ในวัฏสงสารต่อไป สรรพสัตว์ทั้งปวงแม้จะมีพุทธภาวะในตน แต่ก็ไร้ทั้งหมดที่จะสามารถช่วยตนเองได้ จึงต้องอาศัยการช่วยเหลือจากพระโพธิสัตว์จึงจะสามารถดำรงตนอยู่ได้ และก้าวหน้าในธรรมขั้นสูงต่อไป

จากแนวคิดดังกล่าวนี้ทำให้กล่าวได้ว่า แทบไม่มีข้อแตกต่างกันแต่อย่างใดระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระโพธิสัตว์ เพราะแต่เดิมนั้นการรื้อขนสรรพสัตว์ออกจากวัฏสงสารเป็นพุทธกิจ โดยเฉพาะ พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเพื่อทำภารกิจนี้ แต่มหายานได้มอบภารกิจนี้ให้เป็นของพระโพธิสัตว์แทน ฉะนั้น จึงเท่ากับว่า พระโพธิสัตว์มีฐานะไม่แตกต่างไปจากฐานะของพระพุทธเจ้า

การตั้งโพธิจิต: หัวใจของอุดมการณ์พระโพธิสัตว์

“บุคคลตั้งมูลปณิธิปรารถนาพุทธภูมิ บุคคลนั้นชื่อว่ามิโพธิจิต” (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2518: 112) หลักโพธิจิตในมหายานจึงมีความหมายพิเศษในการดำรงตนท่ามกลางผู้อื่น แม้เป้าหมายสุดท้ายของผู้ตั้งปณิธานคือพระโพธิญาณซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวของพระโพธิสัตว์ แต่ปณิธานเช่นนั้น มีแรงบันดาลใจจากการต้องการช่วยเหลือผู้อื่น สารสำคัญของหลักโพธิจิตจึงมี 2 อย่างคือ ตนเอง (พระโพธิญาณ) และผู้อื่น (ภรรณา) ผู้มี 2 สิ่งนี้ในตนชื่อว่าพระโพธิสัตว์ ดังที่คัมภีร์ โพธิจรยาวตาร กล่าวไว้ว่า

พระพุทธเจ้าในอดีต (ก่อนตรัสรู้) ตั้งโพธิจิตเป็นพระโพธิสัตว์ และปฏิบัติตามจรรยาของพระโพธิสัตว์อย่างซื่อสัตย์ฉันใด ข้าพเจ้าก็เช่นเดียวกัน ได้ตั้งโพธิจิต เป็นพระโพธิสัตว์เพื่อช่วยเหลือสัตว์โลก และปฏิบัติโพธิจรยาวตารนี้ อย่างไม่ให้บกพร่อง (*The Bodhicāryavataṛā of Santidev, 2004-2007: III. 22-23*)

ผู้ที่ตั้งโพธิจิตแล้วย่อมมองเห็นว่า หลักโพธิจิตคือช่องทางช่วยเหลือสัตว์โลกผู้ทุกข์เข็ญ ปลดปล่อยโลกที่เปี่ยมไปด้วยความทุกข์ เป็นที่พักร้อนของสัตว์ผู้เหน็ดเหนื่อยจากการท่องเที่ยวอันยาวนานในสังสารวัฏและเป็นสะพานข้ามไปยังอีกฝั่งที่ปลอดภัย ดังข้อความในโพธิจรยาวตารว่า “โพธิจิตนี้คือ สะพานสำหรับผู้ต้องการข้ามให้พ้นโสมสสาร” (*The Bodhicāryavataṛā of Santidev, 2004-2007: III. 30*)

อัสฏสาหสริกาปรัชญาปารมิตา กล่าวถึงความตั้งใจอันแน่วแน่หรือปณิธานของพระโพธิสัตว์ว่า

จะยึดถือว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นเสมือนหนึ่งบิดามารดาหรือบุตรของตน หรือเป็นเสมือนหนึ่งตนเองว่า “เราปรารถนาจะหลุดพ้นจากกองทุกข์ในสังสารวัฏฉันใด สัตว์ทั้งหลายก็ปรารถนาเช่นนั้นเช่นเดียวกับเรา..... “เราจะไม่ตัดช่องน้อยเอาตัวรอดไปเสียจากสัตว์ทั้งหลาย เราจักต้องช่วยเหลือพวกเขาให้พ้นจากกองทุกข์จะไม่รังเกียจเคียดฉุนต้งพวกเขา แม้ว่าจะถูกหนักร่างกายออกเป็นร้อยท่อนพันท่อนก็ตาม” (*Astasāhasrikā – Prajñāparmitā, 1958: 93-94*)

ลลิตวิสตุร กล่าวไว้เช่นกันถึงการทวนระลึกถึงปณิธานที่เจ้าชายสิทธัตถะได้ตั้งไว้ในอดีตชาติว่า

เราจะบรรลุถึงพระโพธิญาณ ที่ไม่ตาย ไม่แก่แก่ชราภาพและปลอด
จากความทุกข์ และจะช่วยให้สัตว์โลกพ้นจากความทุกข์ทรมานเช่นเดียวกับเรา
(*Latita-Vistara*, 1958: 112)

อย่างไรก็ดี พระสูตรที่พรรณนาถึงปณิธานของพระโพธิสัตว์ได้อย่างจับใจยิ่งคือ
สุขาวตฺถยฺหสูตร ในพระสูตรนี้ พระธรรมกรโพธิสัตว์ได้ตั้งความปรารถนาว่า จะไม่ตรัสรู้เป็น
พระพุทธเจ้าจนกว่าจะรื้อขนสรรพสัตว์ทั้งหมดให้พ้นจากความทุกข์เสียก่อน (*Larger Sukhavativyuha*
Sutra, 2000: 8)

กล่าวโดยสรุป จากแนวคิดเรื่องโพธิจิตของมหายาน ความหลุดพ้นส่วนตนและความกรุณา
ที่มีต่อสรรพสัตว์ได้มารวมเป็นหนึ่งเดียวกัน ทั้ง 2 ไม่อาจแยกออกจากกันได้ต่างเป็นคุณลักษณะ
ของกันและกัน กล่าวได้ว่า ในทัศนะของมหายาน ความหลุดพ้นส่วนตัวไม่น่าจะเรียกว่าเป็นความหลุด
พ้นได้อย่างเต็มปาก พระโพธิสัตว์อาจฝึกฝนอบรมตนเองเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต
แต่กระนั้นยังไม่เพียงพอ พระโพธิสัตว์จะต้องให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกต่อการช่วยเหลือผู้อื่นก่อน

อุดมการณ์พระโพธิสัตว์เป็นจริยธรรมเชิงบวก

จากหลัก “โพธิจิต” ของมหายาน แสดงว่า “ปัญญา”(ปรัชญา) และ “กรุณา” จะเป็นคุณสมบัติ
ควบคู่กันเสมอของพระโพธิสัตว์ ดังที่ ชูซูกิ กล่าวว่า

สิ่งที่ทำให้มหายานยืนบน 2 ขาได้อย่างมั่นคงคือ “ปรัชญา” และ
“กรุณา” หรือความรู้ที่มุ่งสู่โลกุตตรภาพ และความรักที่มีต่อสรรพสิ่ง
ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต (*Suzuki*, 1973: 292)

การตรัสรู้ (ปัญญา) ย่อมหมายถึงต้องการให้ผู้อื่นหรือสัตว์อื่นพ้นทุกข์ (กรุณา) คู่กัน
พระโพธิสัตว์จึงเป็นบุคคลอุดมคติที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่าง หากประสงค์จะหลุดพ้นจากทุกข์
การเน้นความกรุณา นับเป็นมิติใหม่ของพระพุทธศาสนาในสมัยนั้น เป็นการสอนว่าชาวพุทธไม่ควร
มุ่งแต่ความหลุดพ้นส่วนตัว แต่ต้องอุทิศตนเองเพื่อผู้อื่นด้วย คำสอนเช่นนี้ทำให้เกิดจิตสำนึกและค่านิยม
ใหม่ว่า การหลุดพ้นเฉพาะตัวไม่มีประโยชน์อะไรหากไม่ช่วยผู้อื่นให้หลุดพ้นตาม ที่จริงเถรวาทก็ใช้ว่าจะ
สอนให้คนเห็นแก่ตัว เพียงแต่ว่าการจะช่วยเหลือผู้อื่นได้นั้น คน ๆ นั้นต้องช่วยเหลือตนเองได้ก่อน
เช่นเดียวกับการสอนคนให้ว่ายน้ำ ผู้สอนต้องว่ายน้ำเป็นก่อนจึงจะสอนผู้อื่นได้ ดังพระพุทธพจน์ใน
คาถาพระธรรมบท ดังนี้

บุคคลพึงยังตนนั้นแลให้ตั้งอยู่ในคุณอันสมควรเสียก่อน พึงพรา้สอน
ผู้อื่นในภายหลัง บัณฑิตพึงไม่เศร้าหมอง (*พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา*,
เล่มที่ 25, 2530: 52)

สำหรับมหายานแล้ว แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ แสดงให้เห็นว่า การช่วยเหลือผู้อื่นต้องมาอันดับแรกจนถึงกับกล่าวว่า พระโพธิสัตว์แม้จะต้องรับทุกข์ รับโทษทัณฑ์หรือกระทั่งยอมตนกรรเพื่อประโยชน์สุขของสรรพสัตว์ก็ต้องทำ

การเน้นจริยธรรมเชิงบวกเช่นนี้ เป็นลักษณะเด่นของมหายาน แนวคิดนี้มาจากโลกทัศน์ที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่าง “จิต” กับ “วัตถุ” ของมหายาน แตกต่างจากเถรวาท เถรวาทได้แยก 2 สิ่งนี้ออกจากกันอย่างชัดเจน เพราะเห็นว่าวัตถุเป็นสาเหตุแห่งความเศร้าหมองของจิต เมื่อจิตถูกครอบงำด้วยวัตถุย่อมเป็นที่แน่ใจได้ว่า คน ๆ นั้นย่อมไม่ก้าวหน้าในจริยธรรม แต่ละคนต้องควบคุมจิตใจของตนไม่ให้มีอุปาทานติดยึดในวัตถุให้มากที่สุด ฉะนั้น จริยธรรมของเถรวาทจึงเป็นแบบปฏิเสธ เช่น ไม่พูดปด ไม่ลักทรัพย์ ไม่มอง ไม่ฟัง และไม่ปล่อยใจไปตามอำนาจของตัณหา เป็นต้น แต่มหายานเห็นว่า วัตถุมาจากจิต โลกเป็นผลิตผลของจิต อกุศลกรรมหรือการกระทำที่เป็นอกุศลก็ย่อมมาจากจิตเช่นกัน จริยธรรมเชิงลบแบบเถรวาทไม่เพียงพอสำหรับถอนรากอกุศลจิต แต่ต้องเผชิญกับโลกหรือวัตถุอย่างซึ่ง ๆ หน้า จึงจะสามารถกำจัดความทุกข์ในสังสารวัฏได้ มหายานเชื่อใน “ตถาคตตรรก” หรือพุทธภาวะว่าเป็นธาตุพื้นฐานของสิ่งมีชีวิตทั้งหมด แต่เนื่องจากถูกห่อหุ้มด้วยกิเลส จึงหลงผิดไม่เข้าใจในพุทธภาวะนี้ เมื่อตระหนักในพุทธภาวะและทำลายสังสารวัฏเสียได้ ภาวะนิพพานจึงบังเกิดขึ้น นิพพานกับสังสารวัฏจึงสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด จนกล่าวได้ว่านิพพานพบได้ในสังสารวัฏนั่นเอง สมดังที่นาคารชุนกล่าวไว้ในมูลมรยัมการิกาของท่านดังนี้

สังสารวัฏไม่ใช่สิ่งอื่นใดที่อยู่นอกเหนือไปจากนิพพาน และนิพพาน
ก็ไม่ใช่สิ่งอื่นใดที่อยู่นอกเหนือไปจากสังสารวัฏ (*Mūlamadhyamakārikā of*
Nāgārjuna, 1999: XXV.19)

ฉะนั้น หากนิพพานคือ ความว่างเปล่า (non-emptiness) สังสารวัฏก็คือ ความเต็ม (emptiness) ความว่างเปล่าจะมีได้ก็เพราะมีความเต็มก่อน หากไม่มีความเต็มก่อนภาวะว่างเปล่าจะมีได้อย่างไร ความว่างเปล่าและความเต็มจึงอยู่ด้วยกัน เหมือนสองด้านของเหรียญเดียวกัน มหายานเชื่อว่า อาศัยจริยธรรมเชิงบวกเช่นนี้ จะทำให้จิตใจเข้มแข็ง จนสามารถต่อกรกับโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บารมี 6: จริยศาสตร์ภาคปฏิบัติการของพระโพธิสัตว์

การบำเพ็ญบารมีเป็นหลักจริยศาสตร์ของพระโพธิสัตว์ที่มุ่งพระโพธิญาณ บารมีธรรมที่พระโพธิสัตว์ควรบำเพ็ญให้บริบูรณ์จึงจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า มีทั้งหมด 6 บารมีธรรม คือ ทานบารมี ศีลบารมี ฌานติบารมี วิริยบารมี สมาธิบารมี และปัญญาบารมี ดังที่ **ลังกาวตารสูตร** กล่าวว่า “ความเป็นพระพุทธเจ้าจะบรรลุได้ก็ด้วยการบำเพ็ญบารมีธรรมทั้ง 6 ให้บริบูรณ์” (*Lankāvatār Sutra: A Mahayana Text, 1956: LXXXVII, 237*) อัญญาสาสนิกปารัชญาปารมิตา กล่าวว่า บารมี 6 เหล่านี้

เป็นกัลยาณมิตรของพระโพธิสัตว์ เป็นครู เป็นทางเดิน เป็นแสงสว่าง เป็นคบเพลิง เป็นดวงประทีป เป็นที่พักพิง เป็นที่พึ่งพา เป็นที่พักผ่อน เป็นสิ่งบรรเทาทุกข์ เป็นเกาะ เป็นมารดา เป็นบิดา และช่วยให้พระโพธิสัตว์ได้เข้าใจตามเป็นจริง จนได้ตรัสรู้ในที่สุด (*Astasāhasrikā – Prajñāparmita*, 1958: 216)

พระสูตรมหายานแทบทั้งหมด ต่างพรรณนาถึงความสำคัญของบารมีเหล่านี้ และภายหลังได้เพิ่มเข้ามาอีก 4 บารมีคือ อุบายบารมี ปรณิธานบารมี พลบารมี และญาณบารมี และเมื่อรวมกับของเดิมจะมีบารมีธรรม 10 บารมีด้วยกัน บารมีเหล่านี้ต่างสนับสนุนกันและกัน แต่ละข้อมีความสัมพันธ์กันและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความสมบูรณ์ของชีวิต

บารมี 6 ของพระโพธิสัตว์ มีดังนี้

1. **ทานบารมี** พระพุทธศาสนาเน้นคุณธรรมเกี่ยวกับการช่วยเหลือผู้อื่น เช่น เมตตา กรุณา และทานเป็นพิเศษ จนเห็นว่าแตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ ในอินเดียยุคเดียวกัน การให้หรือทานในที่นี้ จึงมีนัยที่น่าพิจารณาอย่างน้อย 2 ประการคือ 1) เพื่อสลัดความเห็นแก่ตัวสร้างความอ่อนโยนให้กับจิตใจ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานสำหรับคุณธรรมขั้นสูงต่อไป และ 2) แสดงว่าในสังคมมีคนยากจนที่ควรแก่การได้รับความช่วยเหลือ และมีผู้ที่ทำประโยชน์แก่สังคม เช่น นักบวช บุคคลเช่นนี้ไม่มีอาชีพ หากได้รับการอุปถัมภ์แล้ว จะทำหน้าที่ของตนได้อย่างดี เมื่อมหายานอุบัติขึ้นมา ได้รับเอาทานบารมีที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎกมาเป็นบารมีธรรมข้อหนึ่งของพระโพธิสัตว์ด้วย พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีข้อนี้จะมีสภาพจิตใจกว้างขวาง เผื่อแผ่ไปยังผู้ขัดสนและตกทุกข์ได้ยากทั้งหมด ดังที่คัมภีร์โพธิจรยาวตารกล่าวไว้ว่า

พระโพธิสัตว์ปรารถนาที่จะเป็นยาและเป็นแพทย์รักษาผู้เจ็บป่วย
ให้หายป่วย ปรารถนาที่จะเป็นอาหารและน้ำให้ผู้อดอยากทิวไทยได้ดื่มกิน
ทั้งในยามปกติ และเมื่อคราวประสบทุกข์ภัย ปรารถนาเป็นขุมทรัพย์ที่
ไม่มีวันหมดสำหรับคนขัดสนสิ้นเนื้อประดาตัว และเป็นแหล่งบรรเทาทุกข์อื่น ๆ
สำหรับผู้ต้องการความช่วยเหลือ (*The Bodhicāryavatāra of Santidev*, 2004-
2007: III, 7-9)

นอกจากการให้วัตถุสิ่งของแล้ว แม้ผลแห่งกรรมดีที่ได้กระทำลงไปทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต พระโพธิสัตว์ก็ยินดีสละให้ หากจะช่วยให้ผู้รับพ้นจากความทุกข์ ซึ่งนับว่าแตกต่าง พระพุทธศาสนายุคแรกที่สอนว่า ทุกคนต่างมีกรรมเป็นของตน ไม่สามารถจะโอนถ่ายไปยังผู้อื่นได้ แต่เป็นเพราะรักในพระโพธิญาณ พระโพธิสัตว์จึงยอมเสียสละทุกอย่างแม้กระทั่งผลกรรมดีของตน ให้ผู้อื่น อย่างไรก็ตาม อย่างไม่เห็นแก่ตัว เช่นเดียวกับเถรวาท มหายนเถรวาทถือว่าทานที่ล้ำเลิศยิ่งกว่าทานทั้งปวงคือ ธรรมทาน ดังพระสูตรที่แปลเป็นภาษาจีนกล่าวไว้ดังนี้

อุบายที่ดี (อูปาย) คืออะไร พระโพธิสัตว์ขณะที่บำเพ็ญทานบารมี ให้ความช่วยเหลือผู้อื่นด้วยวัตถุสิ่งของอย่างเดียว แต่ไม่เคยยกพวกเขาจากความชั่วให้เข้าใจรรถ เข้าใจธรรม นี่คืออุบายที่ดี

ทำไม? เพราะการช่วยเหลือด้วยวัตถุยังไม่จำเป็นว่าเป็นการช่วยเหลือจริง ๆ มูลสัตว์ไม่ว่ากองใหญ่หรือเล็ก อย่างไรก็ตามเสียก็ยอมส่งกลิ่นเหม็นอยู่วันยังค่ำ นัยเดียวกัน เหล่าสัตว์ล้วนประสบความทุกข์จากกรรมและพื้นเพอุปนิสัยของตน เป็นไปไม่ได้ที่จะทำให้พวกเขามีความสุขด้วยการป้อนวัตถุให้อย่างเดียว วิธีที่ดีที่สุดที่จะช่วยเหลือพวกเขาคือการให้ธรรม (อ้างใน *Lubac, 1953: 24*)

กล่าวโดยสรุป แนวคิดเรื่องทานบารมีเป็นของพระพุทธศาสนายุคแรก เพียงแต่มหายานได้นำมาเน้นเป็นพิเศษ

2. ศีลบารมี ศีลหมายถึงปกติหรือการประพฤติที่อยู่ในครรลองคลองธรรม ในพระไตรปิฎกของเถรวาทมักมาร่วมกับสมาธิและปัญญาที่เป็นหลักไตรสิกขา พระพุทธโฆสจารย์แบ่งศีลออกเป็น 2 ประการคือ วาริตศีล ได้แก่ข้อห้าม และจาริตศีล ได้แก่ ข้ออนุญาต (*วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอน 1, 2536: 22*) วัตถุประสงคฺ์ของศีล คือ การรักษาตนเองเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น (*Sikṣāsamuccaya of Santidev, 1960: 23*) ด้วยอำนาจของศีล กิเลสอย่างหยาบจะอยู่ภายใต้การควบคุม อย่างน้อยก็ชั่วคราว ส่วนประเภทของศีลมีแตกต่างกันไปตามภูมิของผู้ปฏิบัติ เช่น ศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 วินัย 227 ข้อสำหรับพระภิกษุ และ 331 ข้อสำหรับพระภิกษุณี ศีลเหล่านี้ปรากฏในพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนายุคแรก สำหรับมหายานได้แก้ไขดัดแปลงไปบ้าง และขณะที่ยังคงสาระสำคัญเดิมไว้ พระโพธิสัตว์อาจจะเมิดศีลได้ หากพิจารณาแล้วว่าจะเป็นการแสดงความเมตตาและความกรุณาต่อผู้อื่น (*The Bodhicāryavatāra of Santidev, 2004-2007: V. 84*) โพธิสัตว์ภูมิได้แสดงว่า เหตุการณ์ใดบ้างที่พระโพธิสัตว์อาจจะเมิดศีลได้ แต่ทุกสถานการณ์จะต้องเกี่ยวข้องกับ ความเมตตาและความกรุณา ต้องการช่วยเหลือผู้อื่นทั้งสิ้น ฉะนั้น พระโพธิสัตว์อาจปลิตชีวิตุรชนที่กำลังจะก่อกรรมทำเข็ญฆ่าพระอรหันตสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ โดยตั้งใจแน่วแน่ที่ว่า ผลจากการกระทำนี้ แม้จะทำให้ต้องตกนรกหมกไหม้ก็ไม่เป็นไร เพราะจะทำให้มีโอกาสได้ช่วยเหลือสัตว์นรกต่อไป พระโพธิสัตว์อาจยึดทรัพย์สมบัติที่ได้มาโดยทุจริตของ พระราชา เสนาบดี และของอาชญากรที่ก่อกรรมทำเข็ญแก่ประชาชนแล้วนำมาอุปถัมภ์บำรุงพระศาสนา อาจมีเพศสัมพันธ์กับหญิงสาวเพื่อหันเหล่อนจากการกระทำอันชั่วร้าย อาจพูดคำหยาบเพื่อตักเตือนและป้องกันไม่ให้คนชั่วประพฤติบาปอกุศล อาจพูดเท็จเมื่อจำเป็นต้องช่วยเหลือผู้อื่น อาจมีส่วนร่วมในกิจกรรมบันเทิงทางโลกเพื่อผ่อนคลายทุกข์โศกของมหาชน และกิจกรรมอื่น ๆ ในทำนองเดียวกัน (*Asangapāda's Yogācārabhūmi, 1966: 112-116*) ข้อผ่อนคลายเป็นศีลเหล่านี้ เป็นที่ตั้งข้อสังเกตของนักปราชญ์พระพุทธศาสนาสมัยต่อมาว่า

จะไม่มีหลักจริยธรรมสากลที่ใช้ได้กับทุกสถานการณ์⁷ และเป็นที่มาของความประหลาดย่นย่อของบรรพชิตมหายานบางกลุ่มในนามของ “ความเมตตากรุณาต่อผู้อื่น” ซึ่งจะเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาการแบบพุทธตันตรยานในสมัยต่อไป

3. กษานติบารมี บารมีธรรมข้อที่ 3 คือ กษานติบารมี กษานติ แปลว่า อุดทน เป็นธรรมที่เป็นข้าศึกต่อโทสะและความพยายาบท พระธรรมบทพุทธกนิยาย กล่าวว่า “ความอดทนเป็นตบะอย่างยิ่งยวด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา, เล่มที่ 25, 2530: 58) ศึกษาสมุจจัย แบ่งความอดทน ออกเป็น 3 ชนิดคือ 1) อดทนต่อความทุกข์ 2) อดทนต่อคำสอน และ 3) อดทนต่อความเจ็บปวดและการถูกเหยียดหยาม (*Sīksāsamuccaya of Santidev, 1960: 100*) ความทุกข์มีอยู่ในสังสารวัฏ ใครที่ทุกคนจะเผชิญหน้ากับมันด้วยความกล้าหาญ นอกจากนั้น ความทุกข์ยังช่วยให้เจริญก้าวหน้าในธรรมหลายประการ เช่น ทำให้ไม่ประมาทมัวเมาในชีวิต ทำให้รู้จักเห็นใจผู้อื่น และเพิ่มพูนศรัทธาในพระพุทธเจ้า เป็นต้น อนัตตา เป็นคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา สำหรับสามัญชนที่มีปกติยึดถือในตัวตนแล้วยากที่จะเข้าใจได้ จะต้องอาศัยการศึกษาอบรมและพอกพูนเพาะบ่มอุปนิสัยด้วยความอดทนจึงจะเข้าใจได้ ส่วนความอดทนข้อที่สามหมายถึงความอดกลั้นต่อคำด่าว่า และการทำร้ายทุบตีของผู้อื่น ไม่ถือโทษโกรธตอบและพร้อมที่จะให้อภัย เป็นการแสดงความรักและความเมตตาตอบแทน ทั้งนี้เพราะพิจารณาเห็นว่าผู้ที่กำลังด่าว่าทำร้ายตนนั้น ในอดีตชาติ อาจเป็นมิตรสหาย ญาติพี่น้องหรือ ครูอาจารย์กันมาก่อนจริง ๆ แล้ว ไม่มีผู้ด่าและผู้ถูกด่า ทุกอย่างสักว่าแต่เป็นธาตุ จึงไม่มีประโยชน์อะไรจะต้องโกรธเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน เพราะต่างร่วมชะตากรรมเดียวกันทั้งหมด

4. วิริยบารมี วิริยะ คือความขยันและกล้าหาญ คำสอนของพระพุทธเจ้า นอกจากจะเป็น “กรรมวาที” แล้ว ยังเป็น “วิริยวาที” อีกด้วย ซึ่งหมายความว่า การจะบรรลุจุดหมายสูงสุดทางศาสนานั้น ต้องอาศัยความเพียรพยายาม ไม่ใช่อาศัยความเกียจคร้าน วิริยะหรือความเพียรอย่างไม่ย่อท้อ จึงจำเป็นต่อการบรรลุพระโพธิญาณ นอกจากจะมั่นคงไม่เบื่อง่ายในเป้าหมายแล้ว ผู้บำเพ็ญวิริยบารมีจะต้องเพียรป้องกันตนเองจากบาปอกุศลต่าง ๆ ด้วย จะหักห้ามใจตนเองจากความเพลิดเพลินในกาม เพราะกามสุข เป็นเสมือนหนึ่งคมมีดบาดน้ำผึ้ง ที่พร้อมจะบาดผู้ที่หลงระเริงดื่มกินได้ทุกเมื่อ พระโพธิสัตว์จะกระทำการต่าง ๆ ด้วยความระมัดระวังรอบคอบเสมอ แต่เมื่อได้ตัดสินใจกระทำการใดแล้ว จะทำด้วยความมุ่งมั่น ไม่ย่อท้อจนกว่าจะบรรลุผลสำเร็จ (*The Bodhicāryavatāra of Santidev, 2004-2007: VII. 47*)

5. สมာธิบารมี หลังจากบำเพ็ญวิริยบารมีจนเต็มกำลังแล้ว พระโพธิสัตว์ควรทำให้สงบ การสังขบารมีของพระโพธิสัตว์ ไม่ได้เกี่ยวข้องกับความเมตตากรุณาต่อผู้อื่นอย่างเดียว แต่ความสงบภายในตน ไม่ว่าจะเป็นกายวิเวก จิตวิเวก และอุปจิตวิเวก พระโพธิสัตว์ต้องสั่งสมให้เต็มเปี่ยมบริบูรณ์เช่นกัน เพราะความสงบภายในตน ย่อมทำให้เข้าใจธรรม เอาชนะกิเลสในใจตนและมองเห็นความเท่าเทียมกันระหว่างตนกับผู้อื่น ช่องทางการทำให้สงบมี 2 ประการคือ สมถภาวนา

⁷ ในทางจริยศาสตร์ เรียกหลักจริยธรรมแบบนี้ว่าสัมพัทธนิยม (Relativism)

และวิปัสสนากาวนา อารมณ์ของทั้ง 2 กาวนา จะทำให้เกิดดวงปัญญา และคลายความลุ่มหลงมัวเมา ในกามและสมบัติทางโลกทั้งมวล

6. ปัญญาบารมี ปัญญาคือความเห็นแจ้งในกุศลและอกุศล ซึ่งถือว่าเป็นบูรณาการขั้นสุดท้ายของทุกบารมีดังกล่าวมาแล้ว “พระตถาคตเจ้าทรงตรัสรู้และทรงได้รับพระสมยานามเช่นนั้นอีกด้วย พระปัญญาบารมี” (*Astasāhasrikā – Prajñāparmitā*, 1958: 104) จะเห็นว่าปัญญาบารมีที่เต็มเปี่ยมยังประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่เทพและมนุษย์ทั้งหลาย ดังที่อัสฏสาทริกปาปรัชญาปารมิตา กล่าวว่

มารและเสนามารจะไม่สามารถทำร้ายผู้บำเพ็ญปัญญาบารมีได้เลย...

ผู้บำเพ็ญปัญญาบารมีเป็นผู้องอาจกล้าท้าวมกลางบริษัท 4 ไม่มีอาการประหวั้นพรั่นพรึงต่อคำถามของผู้ประสงคร้าย... เป็นที่รักของมารดา บิดา มิตรสหาย ญาติพี่น้อง และสมณพราหมณ์ทั้งปวง... สามารถข่มเสียซึ่งคำถาม และคำตอบของปรวาทด้วยวิถิแห่งธรรมะ (*Astasāhasrikā – Prajñāparmitā*, 1958: 109-110)

ความรู้ที่พระโพธิสัตว์ได้ตรัสรู้ ได้แก่ อนัตตา กล่าวคือสิ่งทั้งหลายดำรงอยู่ในสภาพศูนย์ ประเด็นที่น่าสนใจของบารมีธรรมทั้ง 6 สามารถสรุปได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

1) ความกรุณาต่อเพื่อนมนุษย์เป็นศูนย์กลางของทุกบารมีธรรม นี่คือเหตุผลว่าทำไมคำสอนของมหายานจึงให้ความสำคัญแก่สังคัมเป็นอันดับแรก และทำให้ละเมิดศีลได้หากจะเป็นการช่วยเหลือผู้อื่น ธรรมนิยมปฏิบัติอย่างเข้มงวดแบบนักบวชของพระพุทศศาสนายุคแรกได้ผ่อนคลายลง แม้ว่าหลักกรุณาจะเป็นคำสอนสำคัญของพระพุทศศาสนายุคแรกเช่นกัน แต่ทำที่ที่ไม่เห็นด้วยกับการคลุกคลีอันไม่สมควรกับคฤหัสถ์ ดูเหมือนว่าจะเป็นการอุปสรรคต่อการนำคำสอนนี้ไปสู่ภาคปฏิบัติ ให้เป็นอุดมการณ์ทางสังคัม มหายานสามารถแก้ไขภาวะขัดแย้งนี้ด้วยการสอนเรื่องสังสารวัฏและนิพพานว่าเป็นคนละด้านของเหรียญเดียวกัน ฉะนั้น นิพพานสามารถบรรลุได้ด้วยจริยธรรมเชิงบวก ซึ่งในที่นี้คือความกรุณาที่มีมิติทางสังคัม

2) การเมตตาต่อผู้อื่นก็เช่นกัน ให้ผลดีต่อคุณภาพชีวิตอย่างยิ่ง เพราะหมายถึงการจัดความโกรธและความพยาบาทออกจากจิตใจ ช่วยบรรเทาความเครียด และมีชีวิตอย่างผาสุก ผลลัพธ์ คือบุคลิกภาพอันสงบเยือกเย็นของผู้มีคุณธรรมข้อนี้ แต่มหายานได้ทำให้คุณธรรมข้อนี้มีลักษณะทางสังคัมด้วยหลักมหายานดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

3) อาศัยความกรุณาต่อผู้อื่นเป็นอันดับแรก แม้กระทั่งว่าสามารถถ่ายโอนความดีของตนให้ผู้อื่นได้ ซึ่งตรงข้ามกับคำสอนของพระพุทศศาสนายุคแรก จริยธรรมดังกล่าวนี้ทำให้มหายานเป็นที่สะดุดใจของประชาชน โดยเฉพาะระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 7-12

4) มหายานยังคงวิถีชีวิตแบบบรรพชิตไว้ได้โดยเฉพาะ 2 บารมีธรรมข้อสุดท้ายจะเห็นว่า มีลักษณะเป็นปัจเจก และตัดขาดจากกิจกรรมทางโลก ข้อนี้แสดงให้เห็นว่าขณะที่มหายานทำให้ พระพุทธศาสนาเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม และแพร่หลายไปอย่างกว้างขวางนั้น มหายานยังคง อภิปรายของพระพุทธศาสนาไว้ได้ ฉะนั้น หลักบารมีธรรมของพระโพธิสัตว์จึงเป็นหลักเชื่อมวิถีชีวิต แบบฆราวาส และแบบบรรพชิตเข้าด้วยกัน และทำให้พระพุทธศาสนาไม่become กิจกรรมของบรรพชิตแต่ อย่างเดียว แต่เป็นของฆราวาสด้วย ตัวอย่างนี้สามารถหาได้จากมหายานใน จีน เกาหลี ญี่ปุ่น และได้หวนในปัจจุบัน หรือในประเทศไทย เช่นกิจกรรมขององค์การการกุศลของชาวไทยเชื้อสายจีน เช่น มูลนิธิร่วมกตัญญูและป่อเต็กตึ๊ง เป็นต้น

สรุป

อุดมการณ์พระโพธิสัตว์: จริยศาสตร์เพื่อบำเพ็ญกุศล เกิดจากการเน้นหลักคำสอนของ พระพุทธศาสนาที่มหายานเห็นว่า จะสามารถเข้าถึงประชาชนได้สะดวก พร้อม ๆ กับผสมผสานกับความเชื่อ และวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น ขณะที่คำสอนที่เป็นแก่นของพระพุทธศาสนาจริง ๆ คือ ขันธ์ 5 อริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท และนิพพาน ยังคงเดิม มหายานยุคแรก ๆ ยังคงตระหนักในข้อเท็จจริง ดังกล่าวนี้นี้ ก่อนที่จะพัฒนาไปไกลจนกลายเป็นมหายานแบบพุทธตันตรยานในภายหลัง

บรรณานุกรม

- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา เล่มที่ 25. 2530. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
วิทยา ศักยานันท์. 2549. ศาสนาฮินดู. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอน 1. 2536. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
สัทธรรมปุณฑริกสูตร. 2537. แปลโดย ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. กรุงเทพมหานคร: ส่องสยาม.
เสถียร โพธิ์นันทะ. 2518. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ. กรุงเทพมหานคร: สภาการศึกษา
มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- Asangapāda's Yogācārabhūmi.** 1966. Ed. by N. Datt. Patna: K.P. Jayaswal Institute.
- Aṣṭasāhasrikā – Prajñāparmitā = The Perfection of Wisdom in Eight Thousand Lines & Its Verse Summary.** 1958. (online). Trans. by Edward Cronze. Available: <http://www.empty-universe.com/prajnaparmita/perfection of wisdom.pdf>. (Accessed 2 July 2008).
- The Bodhicāryavatāra of Santidev.** 2004-2007. (online). Available: <http://www.shantideva.net>. (Accessed 20 April 2008).
- Dayal, Har. 1932. **The Bodhisattava Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature.** London: Kegan Paul.
- Joshi, L.M. 1987. **Studies in the Buddhistic Culture of India.** Delhi: Motilal Banarsidass.
- Lalita-Vistara.** 1958. Ed. by P.L. Vaidya. Buddhist Sanskrit Text, no.1. Darbhanga: The Mithila Institute.
- The Lankāvatāra Sutra: A Mahayana Text.** 1956. (online). Trans. by D.T. Suzuki. Available: http://lirs.ru/do/lanka_eng/lanka-nondiacritical.htm. (Accessed 7 July 2008)
- Larger Sukhāvatīvyūha Sutra. The Sutra on the Buddha of Eternal Life.** 2000. (online). Trans by F. Max Muller, = Available: <http://web.mit.edu/stclair/www.larger.html> (Accessed 5 July 2008).
- Lubac, Henri de. 1953. **Aspects of Buddhism.** London: Sheed & Ward.
- Mūlamadhyamakārikā of Nāgārjuna.** 1999. Trans. by D.J. Kaluphanna. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Sikṣāsamuccaya of Santidev.** 1960. Ed. by P.L. Vaidya. Buddhist Sanskrit Texts, no. 11. Darbhanga: The Mithila Institute.
- Suzuki, D.T. 1973. **Outlines of Mahayana Buddhism.** New York: Schocken Books.